

JOHANNES AAVIKU
145. SÜNNIAASTAPÄEVALE
PÜHENDET KONVERENTS

Johannes Aavik ja (yli)kool

Ettekannete lühitutvustused

Tallinna Ylikoolis
27. septembril 2025

Täname Eesti Kultuurkapitali toetamast

KAVA

Tallinna Ylikooli auditooriumis M-134

11.00 uksed avatud

11.30 **Avasõna**

Peep Nemvalts, *Johannes Aaviku Seltsi esimees*

11.45 **Johannes Aaviku keeleuuenduse heiaastusi**

1920.-1930. aastate Eesti koolide emakeeleõpetuses

Jaan Õispuu, *Tallinna Õismäe Gümnaasiumi
emakeele- ja kultuuriloo õpetaja*

12.15 **Johannes Aavik ja yli(lahe)kool**

Merit Karise, *Johannes ja Joosep Aaviku majamuuseumi arendaja*

12.45 **VIRGESTUSAEG:** kohvi, teed ja suupisteid

13.15 **Johannes Aavik ja kreeka keel**

Kaarina Rein, *TÜ raamatukogu teadur*

13.45 **Verbialguline des-tarind, Aaviku soovitude jälg inglise-eesti
ilukirjandustõlkes**

Urmet Lepasson, *TLÜ keeleteaduse doktorand*

14.15 **„Keele väärtusi tõstes“**

Peep Nemvalts, *TLÜ humanitaarteaduste instituudi emeriitteadur*

14.45 **Arutelu ja lõppsõna**

Tänavu 8. detsembril möödub 145 aastat eesti keeleuuendaja ning eestikeelse hariduse edendaja Johannes Aaviku sünnist.

Õppinud Eesti koolides ja mitmes ylikoolis, töötas Aavik gymnaasiumiõpetaja ja ylikooli õppejõuna ning kirjutas õpikuid ja sõnaraamatuid.

1902. aasta sygisel alustas ta klassikalise filoloogia õpinguid Tartu ylikoolis ning jätkas aasta hiljem Kiievi lähistel Nižõni Ajaloo- ja Filoloogiainstituudis, kus koolitati gymnaasiumiõpetajaid. Aastast 1905 õppis Aavik keele- ja kirjandusteadust Helsingi ylikoolis, lõpetades *phil. cand.* kraadiga 1910. Samuti omandas ta 1908 Peterburis prantsuse keele õpetaja pädevuse ning töötas Jalta Aleksandri gymnaasiumis selles ametis.

Eestis õpetas Johannes Aavik mitmes koolis eesti, prantsuse ja ladina keelt, tegutses Tartu ylikoolis eesti keele lektorina ning eradotsendina. 1934. aastal nimetati ta haridusministeeriumi haridusnõunikuks ja hiljem koolide peainspektoriks.

Aaviku koostet soome keele õpik eestlastele ilmus Helsingis 1908, soomekeelne eesti keele õpik valmis 1909. Üks ta peateoseid on „Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika“ (Tartu 1936). Pagulasena Rootsis aitas ta 1944–1945 Uppsala ylikoolis koos Oskar Looritsaga fennougrist Björn Collinderil koostada eesti põgenikele mõeldud rootsi keele õpikut. Seejärel töötas Aavik Stockholmi ylikooli ungari keele instituudis peamiselt saksa-saami sõnaraamatu toimetajana. 1947. aastal 67-aastasena pensionile jäänuna sai ta veel mitme aasta vältel Rootsi riigilt uurimisstipendiume.

Kuidas tõlgendame tänapäeval Johannes Aaviku mõju õpetajana, ylikoolilektorina, haridustegelasena, õpikukirjutajana?

Arutame seda Johannes Aaviku Seltsi koostöös Tallinna Ylikooliga korraldet konverentsil, tähistamaks ühtlasi eesti raamatu 500 aasta juubelit.

Johannes Aaviku keeleuuenduse heiastusi 1920.-1930. aastate Eesti koolide emakeeleõpetuses

Jaan Õispuu

Tallinna Õismäe Gümnaasiumi emakeele- ja kultuuriloo õpetaja

Johannes Aavik sündis murrangulisel ajal 1880. aastal, mil kahe eelmise kümnendi eesti rahvusliku liikumise tarm oli taltunud ja poliitilised olud tsaar Aleksander III venestamispoliitika tõttu rahvuselisele ohtlikuks muutunud. Aaviku kaasaegsed (Julius Mägiste jt) on arvanud, et noore mehe Soome-ihalus ja -huvi seondusid eestluse ja isamaalisusega. 19. ja 20. sajandi vahetusel oli Soome Aaviku silmis Eesti kubermangudega võrreldes vaba maa ja soome keel vaba maa keel. Keeleuuendust võib seetõttu käsitleda laiema rahvusliku, mitte ainult keeleaktsioonina.

Omaenda kooliaja venestamise kogemusele tuginedes suunas Aavik keeleuuendusliku tegevuse eeskätt noortele põlvkondadele. Eesmärk pühendab abinõu: muidu ergu keelekõrva ja peene kirjandusliku maitsega Aavik ei peljanud välja tulla. pead tõstva modernistliku kirjanduse maitset rikkuda võivate lihtsakoeliste hirmu- ja õudusejuttudega. Ta ohverdas kirjandusliku maitse keeleuuenduse altariile.

Keeleuuendust propageerida ja praktikas rakendada võimaldas Aaviku gümnaasiumiõpetaja ja ülikoolilektori amet. Aktiivne oli mehe tegevus valdkonnas, mida tänapäeval nimetame õigekeelealaseks täiendkoolituseks. Nobe oli Aavik emakeeleõpetuse kui rahvusküsimuse osa kohta arvamust avaldama ajakirjanduses, näiteks artiklites „Emakeele õpetamise puudulikkus meie koolides“ (1922, Päevaleht) ja „Rahvusküsimusest“ (Tõusmed, 1927).

Märkimisväärne on Aaviku tegevus eesti keele õppevara koostajana koolidele ja iseõppijatele. Eraldi trükise koostas ta kodusaare rahvale: „Saaremaa keel ja kirjakeel. Käsiraamat kirjakeele omandamiseks saaremaalastele“ (1923).

Johannes Aavik ja yli(lahe)kool

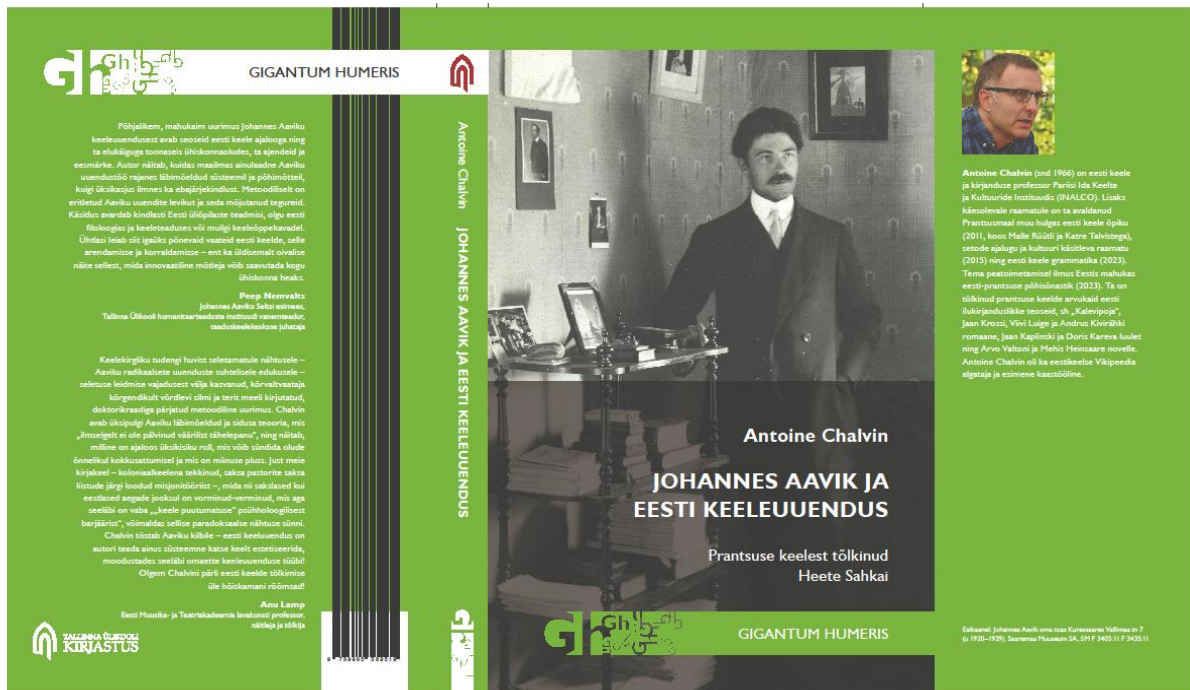
Merit Karise

Johannes ja Joosep Aaviku majamuuseumi arendaja

Johannes Aaviku elutöö inspireerib jätkuvalt koolinoori ja koolivanu.

Mis juhtub Aaviku sõnadega nagu näiteks *luuvik* või *tirrutama* õpilaste silme ja käte all?

Mis juhtub, kui AI-st saab JA kratt?

Johannes Aavik ja kreeka keel

Kaarina Rein

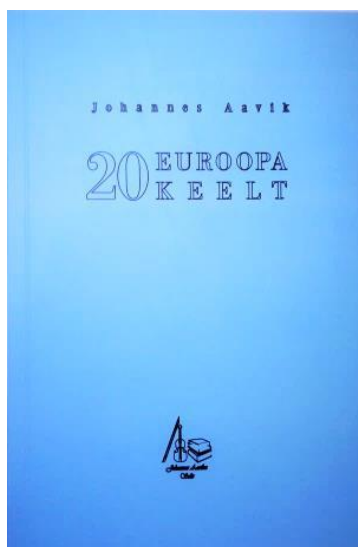
TÜ raamatukogu teadur

Johannes Aaviku ladina keele vaimustusest on korduvalt kirjutanud nii ta ise kui ka tema õpilased. Samuti on ta sellest keelest tõlkinud ning koostöös Anton Härmaga 1935. aastal üllitanud ladina keele õpiku „Ladina keele lugemik ja keelelisi harjutusi“. Vanadel kehtel oli oma osa ka eesti keeleuuenduses.

Kreeka keel on Johannes Aaviku loomingus tagasihoidlikumal kohal, kuid keeleuuendaja hariduskäsitlustes on ka selle keele õppimise vajalikkust esile tõstetud. Liati on Aavikut nii mõnegi uudissõna juurutamisel inspireerinud just hellenite keel. Täpsustada tuleb, et Aaviku jaoks oli oluline vanakreeka keel, uuskreeka keele kohta ta häid sõnu ei lausunud. Samas võib näha sarnasusi kreeka keele uuendaja Adamantios Koraisi (1748–1833) ja Johannes Aaviku tegevuse vahel.

Aavik vahendas eesti keelde mitu kreekakeelset teksti: katkendi 2. sajandil elanud Süüria päritolu kirjaniku Lukianose teosest „Tõelised lood“, mida peetakse ulmeromaani eelkäijaks, ja Johannese ilmutuse raamatu Uuest Testamendist. Kuna Aavik kirjeldab nende eestindamist nii „Ideepes“ kui ka „Päevaraamatus“, siis võib arvata, et need tekstid olid talle olulised.

Ettekandes tuleb juttu kolmest teemast: kreeka taustaga sõnadest Johannes Aaviku loomingus, Johannes Aaviku klassikalisest hariduskäsitlusest ja tema kreeka keelest eesti keelde tõlgitud tekstidest.

Verbialguline *des*-tarind, Aaviku soovitude jälg inglise-eesti ilukirjandustõlkes

Urmet Lepasson

TLÜ keeleteaduse doktorand

Üks Aaviku keeleuuenduslikke soovitusi oli tuua verb kõrvallause lõpust ära, haarates ka verbilõpulisi *des*- ja *mata*-tarindeid (Aavik 1912). Sellega tõi Aavik eesti kirjakeelde uutlaadi infiniittarindi, millel on (või mis on) omaette reema (Simmul 2025) ja mille kohta käib omaette komareegel (EKI teatmik 2025). Verbialguline *des*-tarind on kujult väga lähedane inglise *ing*-tarindile (Lepasson 2025), mistõttu leiab seda inglise-eesti ilukirjandustõlkes üpris tihti, näiteks:

- a. *He took a vacation from the office and went on long hunting trips, following the deer through the most inaccessible and rugged country he could find – and always in the daytime.* (London 1913: 89)
- b. *Ta wõttis endalle waba aja ja käis jahil, jälgides hirwi kõige läbipääsmata kõrgustikel ..* (London 1923: 17, tlk teadmata)

Näitan pisteliselt, kuidas kasutati *des*-tarindit inglise-eesti ilukirjandustõlkes enne ja pärast Aaviku soovitude rakendamist. Esialgse vaatluse põhjal kasutasid varasemad inglise-eesti tõlkijad enamasti verbilõpulisi ja ühesõnalisi *des*-tarindeid, erandlikult võis *des*-tarind asetseda enne sellele alistuvat kõrvallause. Juba varastes tõlgetes, kus soovitus on rakendatud, leidub verbialgulisi *des*-tarindeid verbilõpulistega sarnasel määral. Kontrastiks vaatame ka mõnda algupärast teost ja tänapäevaseid tekste.

Allikad

- Aavik, Johannes 1912. Kõige suurem germanismus Eesti keeles. – Eesti Kirjandus 9, 353–369.
- Simmul, Carl Eric 2025. Eesti konverbitarindi semantika, infostruktuur ja sõnajärg. *des*-, *mata*- ja *maks*-tarind. Väitekiri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- EKI teatmik 2025. Eesti keele õigekirja reeglid. <https://eki.ee/teatmik/eesti-keele-oigekirja-pohireglid/> (vdt 08.09.2025)
- Lepasson, Urmet 2025. Kontrastiivselt inglise vabast *ing*-tarindist ja selle funktsionaalsetest eesti vastetest ilukirjandustõlkes. – Emakeele seltsi aastaraamat 70, 53–77.
- London, Jack 1913. When the world was young. *The Night-Born*. New York: The Century Company.
- London, Jack 1923. Kahe näoga mees. Tartu: Odamees.

„Keele väärtusi tõstes“

Peep Nemvalts

TLÜ humanitaarteaduste instituudi emeriitteadur

Johannes Aavik püüdlas kõigiti eesti keele täisväärtuslikkuse saavutamisele. Harida, õpetada, selgitada, veenda oli talle oluline, sest „harit keel ei või tekkida ilma vastava kultuurita rahval“ (Aavik 1924a: 5)

Keeleuuendus oli küll tema tähelepanuväärseim töösuund, kuid mitte ainuke ega eesmärk iseeneses. Nii see kui ka muu töö, sh üldhariduskooli õpetajana ja ylikooli õppejõuna teenis rikka ja omanäolise rahvuskultuuri huve: „.. keele kaudu omandatakse hulk valmis mõisteid ja ideid, ja kui mõningaist mõisteist, tundeist ja meeleoludestki teadlikud oleme, siis sageli vaid tänu neid tähenda-vaile sõnule. Et aga igas keeles on sõnu, millele muis keelis vasteid ei leidu, siis on ka mõisted ja tunded, mida need sõnad symboliseerivad, ainult asjaomaselle rahvale teadlikud ja selged. See keele omapärasus ja ainulaadsus ei ilmu mitte ükski sõnades, vaid ka, ja veel enam, ta grammatilises ehituses.“ (Aavik 1924b: 34-35)

Nii sõnavara kui ka grammatikat käsitles keeleharija Aavik põhjalikult „Eesti õigekeelsuse õpikus ja grammatikas“ (1936), nentides, et see „on koostatud ametliku keele alusel ja ametlikus keeles“. Sellest suurteosest lähtudes oli kümme aastat tagasi põhjust küsida, kas tänapäeva keelekorraldus on uuendus või sabassörk? (Nemvalts 2017). Mida aasta edasi, seda ilmsem on, et pigem sörgitakse lohaka keelekasutuse sabas, seda kirjeldades, pürgimatagi selget haritkeelt „ametlikuna“ soovitama ega väärtustama (Nemvalts 2021, 2023, 2024).

Ometi saab vaid nõustuda: „Keele väärtusi tõstes tõstetakse seega ka rahvuse elujõudu ja vastupidavust võitluses olemasolu eest.“ (Aavik 1924a: 7)

Allikad

Aavik, Johannes 1924a. Keeleuuenduse äärmised võimalused. Keelelise Uuenduse Kirjastik nr. 36. Tartu: Istandik.

Aavik, Johannes 1924b. Õigekeelsuse ja keeleuuenduse põhimõtted. Tartu: Istandik.

Aavik, Johannes 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.

Nemvalts, Peep 2017. Õigekeelsuse õpikust nüüdse keelenõuandeni. – Artikleid ja arhivaale V. Keeleuuenduse kirjastik B7. Koostanud Peep Nemvalts. Tallinn: Johannes Aaviku Selts, lk 66–75.

Nemvalts, Peep 2021. [Eesti keelekorralduse sasipuntrad](#). – Sirp 17.12., lk 12–13.

Nemvalts, Peep 2023. [Sõnatsunami](#). – Sirp 22.12.

Nemvalts, Peep 2024. Keelekorralduse ähmastamine“. – [Eesti Keeletoimetajate Liidu aastaraamat 2023](#). Tartu, lk 7–14.

